

ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ AÇISINDAN ÇAĞDAŞLAŞMA

Dr. Öğ. Alb. Yavuz ÖZGÜLDÜR*

1. Giriş

Türk milletinin kurtarıcısı, Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, eşsiz kahraman Mustafa Kemal ATATÜRK, yalnızca imkânsız diye nitelendirilen bir Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ni kazanmakla kalmamış, ayrıca geri kalmış bir toplumdan çağdaş bir milletin ve uygar bir devletin de yaratıcısı olmuştur.

ATATÜRK, umudun yitirildiği, direnme gücünün tükendiği zannedilen bir ortamda, korkusuzca ortaya atılmış, Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerine ve onun desteklediği devletlere karşı, Türk milletinin bağımsız yaşama iradesine ve vatan sevgisine güvenerek, Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ni üstün sevk ve idare yetenekleriyle yönetmiştir O, bitip tükenmeyen enerjisi, doğru ve hesaplı adımları, ileriye görme ve sezme yeteneği, deha ürünü komutanlık ve teşkilâtçılık vasıfları, hayallere yer vermeyen gerçekçi tutumu, zaman, yer ve imkân faktörlerini mükemmel değerlendiren yetenekleriyle, Türk milletini ve Türk vatanını yok olmaktan kurtarmış millî bir kahramandır.

ATATÜRK, kendisinden önce gelen diğer bazı zafer kazanan komutanlar gibi, muharebeyi kazandıktan sonra zafer sarhoşluğuna kapılmayıp, durulacak yeri ve zamanı isabetle kestirmiş, barış hedeflerine ölçülü ve dikkatli bir biçimde yaklaşmıştır. Lozan'da Misakımillî hedefleri doğrultusunda bağımsız bir vatan ve millet yaratılmasına özen göstermiştir. Çünkü o, üstün komuta vasıflarının yanında, kalıcı bir barışın ancak bu şekilde tesis edilebileceğini görebilecek siyasi bir deha sahibiydi. Ancak ATATÜRK'ün eserini yücelten sadece vatan kurtarıcılığı ve tam bağımsızlığa sahip bir devlet kuruculuğu da değildir. Onu ölümsüzleştiren olayların belki de en önemlisi, yeniden kurduğu devletin sonsuzluğa kadar bağımsızlığını koruyabilmesi için almış olduğu tedbirlerdir ki buna "Türk İnkılâbı" ve "Türk Çağdaşlaşma Hareketi"¹ denilmektedir. Çağdaşlaşma denilince, ATATÜRK'ün Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmak için yapmış olduğu inkılâpların tümü kastedilmektedir.

ATATÜRK'ün önderlik ettiği Türk çağdaşlaşma hareketini en doğru biçimiyle değerlendirebilmek için, onu etkileyen fikir ve düşünce kaynaklarını incelemeliyiz. Bu kaynakların ATATÜRK'ün kişiliğini nasıl etkilediği, çağdaş medeniyete yönelmeyi neden zorunlu gördüğü, yürüttüğü çağdaşlaşma hareketinin temel ilkelerinin neler olduğunu sırasıyla ele alalım:

* Kara Harp Okulu Dekanlığı Tarih Öğretim Elemanı yozguldur@kko.edu.tr

¹ Abdurrahman Çaycı; "Atatürk ve Çağdaşlaşma", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992, s.642.

2. ATATÜRK'ü Etkileyen Fikir ve Düşünce Kaynakları

ATATÜRK'ü fikir ve düşünce yönünden etkileyen ilk mekân Selanik'tir. Selanik, çeşitli din, mezhep ve ırk mensuplarının beraber yaşadıkları kozmopolit bir yerd. İşlek limanı, Avrupa ile bağlantılı demir yolu, önemli bir ticaret merkezi olması, şehirde batı tesirine açık, çeşitli fikir akımlarının yaşamasına elverişli bir ortam yaratmıştır. Dolayısıyla Mustafa Kemal daha çok genç yaşta, değişik yaşam biçimlerini yakından tanımış ve her türlü yeni fikre açık bir ortamda yetişmiştir.²

ATATÜRK'ün öğrenim gördüğü okulların ve bazı öğretmenlerinin, fikirlerinin oluşmasında büyük etkileri olduğunu biliyoruz. Öyle ki ilköğrenimini yaptığı Şemsi Efendi Okulu, o zamanda yeni metotlar uygulayan örnek bir okul niteliği taşıyordu. Daha sonra devam ettiği Selanik Askerî Rüştiyesi ile Manastır Askerî İdadisi, Harp Okulu ve Harp Akademisi zamanın en iyi öğretim kurumlarıydı. Dersler uzmanlık sahibi öğretmenler tarafından verilmekte, pozitif düşünceli, olayları objektif olarak yorumlayabilen öğrenciler yetiştirilmekteydi.³

ATATÜRK'ün fikir yapısında etkili olan bir diğer husus da okuduğu kitaplardır. Öğrencilik yıllarından başlayarak gelişen ve zamanla bir tutku hâline gelen okuma sevgisi, yaşamının her döneminde onu etkilemiştir. İnsanlık tarihinin gördüğü en çetin savaşların içinde yer alarak, üstün sevk ve idaresiyle destanlar yazarken dahi, bir yandan savaşları kaleme almakta öte yandan ciddi felsefî eserler okumaktadır. Cumhurbaşkanı olduktan sonra, Çankaya'da 4000 ciltlik bir kitaplık oluşturduğu, aldığı kitabı bitirinceye kadar elden bırakmadığı, kitapları incelerken, önemli gördüğü yerleri renkli kalemle işaretleyip not düştüğü görülmektedir.

ATATÜRK, peşin yargılara, kalıplaşmış model ve teorilere asla iltifat etmemiş; ancak bunları kendi mantık süzgecinden dikkatle geçirdikten sonra, kararlarında ülkenin gerçekleri ve ihtiyaçlarını dikkate alan, akılcı ve faydacı bir yol izlemiştir. Bu davranışta bağımsızlık fikir yapısının yanı sıra, ülkenin coğrafyasından ve geçirdiği tarihî süreçten gelen derin sebeplerin bulunduğu dair şüphe yoktur.⁴

3. ATATÜRK'ten Önce Yapılan Yenileşme Hareketleri

Osmanlı Duraklama döneminde, Kanuni dönemi kurumlarının bozulmasından ve yozlaşmasından kaynaklanan ciddi sıkıntılar yaşanmış, bu durumu ıslah edebilmek için, Genç Osman, Kuyucu Murat Paşa, IV. Murat ve Köprülüler tarafından yürütülen çalışmalar neticesiz kalmıştır.

Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilâli gibi insanlığın gelişiminde çok önemli sayılabilecek adımları atan Avrupa, kısa sürede

² a.g.e.; s.642.

³ Şerafettin Turan; *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Ankara, 1982, s.38.

⁴ Suat İhan; *"Türk Çağdaşlaşması", Atatürkçü Düşünce*, Ankara, 1992, s.629.

üstün teknoloji sahibi modern orduları ve güçlü endüstrileri kurarak büyük bir gelişme göstermiştir. Batı ile arasındaki seviyenin giderek açıldığını gören Osmanlı devlet adamları, askerî teknolojiyi bilen ve kullanabilen "Fen Subayları" yetiştirebilmek için, Askerî Mühendislik Okulları kurmuşlardır.⁵ Yabancı dil öğreniminin, bilimin ve teknolojinin transferindeki yeri ve önemi anlaşılıp bu yönde çalışmalar başlatılmıştır. Bu gelişmelerin ışığında III. Selim, devleti çöküntüden kurtarabilmek için sadece modern bir ordu kurmanın yeterli olamayacağını görerek yeni bir devlet düzeni aramaya yönelmişse de başarı sağlayamamıştır. Ancak II. Mahmut, yenileşme hareketlerini köstekleyen Yeniçeri Ocağını 1826'da kaldırarak yenileşme yolunu açmıştır. Kurulan yeni ordu, onu destekleyecek öğretim kurumlarını gerektirmektedir. Bu itibarla 1827'de Tıbbiye ve 1834'te Harbiye açılmıştır. Bu tarihlerden sonra, askerî okullardan mezun olanlar, Türk toplumunun çağdaşlaşmasına öncülük etmişlerdir. Özellikle Harbiye, halk ile idarenin bütünleşmesinde önemli roller oynamıştır.

Bu dönemde batı medeniyetinin, üstün teknolojinin bir eseri, teknolojinin de bilimin ürünü olduğu ve bunları eğitim yoluyla, devlet aracılığıyla uygulamanın mümkün olduğu anlaşılmıştır. Tanzimat'la yeni bir düzenlemeye gidilerek kanun koyucu sürekli meclisler oluşturuldu. Böylece askerî reformların başarısı için gerekli alt yapıyı oluşturmak amacıyla idarî, hukukî ve iktisadî alanda yenilikleri gerçekleştirecek kurumlar meydana getirildi. Çağın ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla batıdan esinlenerek Ticaret ve Ceza Kanunları gibi yeni kanunlar çıkarıldı. Yeni kanunlara göre çalışan mahkemeler kuruldu. Meslek sahibi memurlar yetiştirmek amacıyla, Dârülmuallimin, Dârülmuallimat ve Mülkiye gibi yeni okullar açıldı.⁶

Bütün bu gelişmeler batılılaşabilmek için, çarenin parlâmenter rejim olduğu fikrini güçlendirdi. 1876'da açılan fakat kısa bir süre faaliyet gösteren parlâmento 1878'de kapatılmıştır. 1908'de ordunun genç subaylarının gayretiyle anayasalı rejim tekrar yürürlüğe girmiştir.

Ancak bu 200 yıllık çoğu defa birbirinden kopuk sistemler, istenilen sonucu vermemiştir. Devlet, malî, iktisadî ve kültürel bakımdan çağa ayak uyduramamış, devletin bütünlüğünü, devamını sağlayamamış ve 1918 Kasımında tarihten silinme tehlikesinin eşiğine gelmiştir. Osmanlıda batılılaşma hareketlerinin başarısızlığa uğramasının sebeplerini kısaca şöyle sıralayabiliriz: Birincisi, sürekli savaş hâlinde olan Osmanlı, devletin tüm kaynaklarını bu savaşlarda tüketmiş, barış ve huzur ortamı içinde yatırımlara yönelememiştir. Bu noktada ATATÜRK'ün çağdaşlaşma hamlesinde "yurtta barış, dünyada barış" politikasının ne denli önemli bir yer tuttuğunu belirtmek isteriz. İkincisi, Osmanlı Devleti'ni yöneten idareci elit tabakanın halktan kopuk bir biçimde yapmaya çalıştığı reform hareketleri havada kalmış, halka inememiş ve yaşam biçimi hâline gelememiştir. Bu da toplumu Avrupa'ya

⁵ Halil İnalçık; "Türkiye'nin Modernleşmesi", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992, s.623.

⁶ Çaycı; s.647.

göre çağ dışı durumuna düşürmüştür. Üçüncüsü, devletin monarşik yapısı ve şeriat yönetimi gerekli güçte ve etkide yenileşme hareketlerinin yapılmasına engel olmuştur. Bu yapı sistemli ve köklü tedbirler alınmasına engel olmuş, yapılmak istenen yenileşme, daima "çok geç" ve "çok az dozda" gerçekleşmiştir.

4. ATATÜRK'ün Çağdaş Medeniyete Yönelmesi

ATATÜRK, her şeyin bittiği sanılan, umutsuz ve karanlık bir ortamda, cesaretle, kahramanca ortaya atılmış, gönülleri ateşlemiş, geniş kitleleri harekete geçirmiş, bitmez ve tükenmez bir enerji ile onları örgütlemiş, yönetmiş ve inanılmazı gerçekleştirerek süper güçlerin desteklediği istilâcı güçleri, Mehmetçiğin süngüsü ile yurttan kovmuş, ölüm yatağındaki "hasta adam"dan genç, dinamik bir devlet yaratmıştır; ancak yeni Türkiye'nin oluşması, kurtuluşun sonunu değil, fakat başlangıcını teşkil ediyordu. ATATÜRK'ün temel amacı, Türkiye'nin bir daha aynı duruma düşmemesi ve her zaman için ulusal bağımsızlığını koruyabilmesidir. Bu ise ancak çağdaş medeniyeti bütünüyle benimsemekle mümkün olabilecektir.⁷ Bu nedenle çağdaşlaşmak ATATÜRK için bir amaç değil; fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin sonsuza kadar yaşayabilmesi için vazgeçilmez bir araç niteliğini taşımaktadır.

Jeopolitik konumu itibarıyla dünyanın en önemli bölgelerinden birini oluşturan Türkiye'nin sonsuza kadar varlığını koruyabilmesi çağdaşlaşmaya bağlıdır. Çağdaş medeniyete yönelmenin bir diğer nedeni de ülke insanlarına, çağdaş dünyanın sunduğu nimetlerden yararlanma imkânını vermektir. Çağdaş medeniyet, tüm insanlığın ortak katkılarıyla oluşan, rasyonel düşünceye ve lâik bir dünya görüşüne dayalı ortak bir eserdir.⁸ Bu nedenle, çağdaş medeniyete yönelmekten güdülen amaçlardan biri de kendi öz kültürümüzü bilimsel metotlarla geliştirmek, onu öz kaynağı olan halk kaynağından besleyerek çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaktır.⁹

Özetleyecek olursak ATATÜRK'ün gerçekleştirdiği çağdaşlaşma olayı, bir batı taklitçiliği veya Avrupa'ya benzeme özentisi değildir. Bu, ülkenin jeopolitik konumunun ve geçirmiş olduğu tarihî sürecin Türkiye'ye çizmiş olduğu yoldur. Bu, yüzyıllarca bağımsız yaşamış, köklü devlet geleneği olan bir milletin değişen ve gelişen dünyada hak ettiği yeri alması ve onu muhafaza etmesi davasıdır. Bu, iki yüz yıl süreyle bölük pörçük devam eden, fakat yanlış teşhis yüzünden olumlu sonuç alınamayan, tarihî bir gelişmenin kesin çözüme kavuşturulması olayıdır.

ATATÜRK, çağdaş medeniyete geçişi, Türkiye için bir ölüm kalım meselesi olarak algılamış, çağdaşlaşmada eski denemelerin ve kendi gözlemlerinin ışığında farklı bir metot uygulamıştır. Ona göre çağdaş

⁷ a.g.e.; s.650.

⁸ İhan; s.638.

⁹ İnalçık; s.625.

medeniyetin ortağı olmak, bu medeniyetin bir bütün olarak alınmasıyla mümkündür. Çünkü daha önce askerlik ve eğitim başta olmak üzere çeşitli alanlarda yapılan iyileştirmeler, tek tek yapılan düzenlemeler, topluma taze kan vermeye yeterli olmamış ve devleti kurtaramamıştır. ATATÜRK'e göre çağdaşlaşmanın tek yolu vardır; o da çağa hâkim damgasını vuran ve rakipsiz olan batı medeniyetini, ilmî kültürünü, teknolojisini ile birlikte topyekûn almaktır. Bunu gerçekleştirmek için de ilim ve fenni rehber edinmek yeterlidir, görüşünü esas olarak benimsemiştir.¹⁰

ATATÜRK inkılâpları, kısa bir zaman süreci içinde enerji ve kararlılıkla yürütülmüş radikal inkılâplardır. Batı dünyasının yüzyıllar boyu devam eden bir süreç içinde elde ettiği, Rönesans, Reform, Fransız İhtilâli, Sanayi Devrimi gibi değerli birikimler, on beş yıl gibi, millet hayatı içinde çok kısa sayılabilecek bir zaman süreci içinde, artık geriye dönülemeyecek şekilde Türk toplumuna mal edilmiştir.¹¹ Bu suretle yüzyılların yarattığı açık, bir an önce doldurularak mümkün olduğu kadar çabuk çağı yakalama yolu tutulmuştur.

Türk çağdaşlaşması, herhangi bir dış baskıdan kaynaklanmadığı gibi, tam aksine "batıya rağmen, batılılaşmak" şeklinde vücut bulmuştur. Türk çağdaşlaşması, tarihin derinliklerinden gelen tecrübelerin, Türk toplumunun beklentileri ve ülkenin ihtiyaçları ışığında şekillenmiştir. Temel dayanağı akılcılıktır. ATATÜRK bunu "Hayatta en hakikî mürşit ilimdir, fendir." sözleriyle hayata geçirmiş ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin her türlü faaliyetine aklın ve bilimin hâkim olmasını temel ilke olarak" benimsemiştir.

Çağdaş medeniyeti, "özgür düşünce ve lâik ortam" yaratmıştır, bu ise, her şeyden önce devletin lâik bir yapıya sahip olmasıyla etkinlik kazanmaktadır. Dolayısıyla Atatürkçülükte lâiklik "bütün inkılâpların temel taşı ve ön şartı ve güvencesi" niteliğini taşımaktadır.

Çağdaşlaşma ile millî kimliğin belirginleşmesi, Türk kültürünün halk kaynağından beslenerek kendi değer ve özellikleri ile çağdaş medeniyet içinde lâik olduğu yeri alması gayesi takip edilmiştir. Bu maksatla öğretimin birleştirilmesi ile Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde eğitimin millî hedeflere yönelik bir biçime sokulmuş, alfabe değişikliği ve dilde sadeleşme ile millî kültür tabana yayılmış, millî kültürün çağdaş metotlarla işlenebilmesi için Türk Tarih ve Türk Dil kurumları ile yeni üniversiteler açılmış ve çağdaş standartlara kavuşturulmuştur.¹²

Yeni Türk Devleti'nde çağdaşlaşma devlet eliyle gerçekleştirilmekle beraber, inkılâplar halka benimsetilerek onların inkılâplara sahip çıkmaları ve siyasî yapıya katılım sağlamaları için özel gayret sarf edilmiş, uygun zamanda demokratik uygulamaya geçebilmek için gerekli alt yapı

¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk; "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", c.V, Ankara, 1972, s.203.

¹¹ Çaycı; s.654.

¹² Niyazi Berkes; "Türkiye'de Çağdaşlaşma", Ankara, 1973, s.247.

hazırlanmıştır. Bu konuda özellikle yüzyıllarca geri plâna itilen, toplum hayatından soyutlanan Türk kadınına, erkekle eşit haklar tanınması çağının ölçüleri içinde bile ileri bir adım olmuştur. Bu suretle siyasî hayata katılım tabanı genişletilmiş, katılım yasalarla teminat altına alınmıştır. Bu alt yapı sayesinde Türkiye'de iktidarı demokratik yoldan değiştirme ve katılımcı demokrasiyi gerçekleştirmek mümkün olmuştur.

Türk çağdaşlaşmasının bir diğer özelliği de ATATÜRK'ün psikolojik yaklaşımından kaynaklanmaktadır. ATATÜRK, vatan kurtarıcılığı ve devlet kuruculuğunun sağladığı emsalsiz itibar ve milletine verdiği sonsuz güven duyguları içinde çağdaşlaşmayı yürütmüş, zayıf ve güçsüz Osmanlı Devleti'nden, güçlü ve kararlı bir biçimde gelişmekte kararlı bir devlet yaratmıştır. Cumhuriyet'in yaratıcı, emperyalist güçleri dize getirmenin verdiği güven havası içinde hareket etmiş, Türk milletinde başarılarıyla, köklü kültürü ve zengin tarihi ile kendine ve geleceğine güven duygusunu yeniden uyandırmış, ona yeni bir heyecan ve hayatiyet kazandırmış ve Türk milletini çağın medeniyetinin bir ortağı hâline getirmiştir.

5. Sonuç

Anadolu Türk birliğini parçalamaya, Türk vatanını bölmeye gelen istilâcı güçlere karşı yürütülen Ulusal Kurtuluş Mücadelesi eşi benzeri görülmemiş bir zafere dönüşmüş, bağımsız bir cumhuriyet, demokratik ve lâik bir devlet ve çağdaş bir toplum yaratılmıştır. İşte büyük ATATÜRK'ün yarattığı Türk çağdaşlaşması, bu birbirinden ayıramayan unsurların bir arada icrasıyla gerçekleştirilmiştir. Üstelik Türk çağdaşlaşması, sadece emperyalist güçlere karşı bağımsızlık savaşı verenlere karşı bir örnek oluşturmakla kalmamış, Orta Çağın skolâstik düşünce tarzına karşı akılcılığın, medeniyetçiliğin, hümanizmin, İslâm alemindeki öncülüğünü yapması bakımından da çok etkili olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, hümanist düşünceyi Hristiyan batının dışına taşıyan tek ülke olmuştur.

Türk çağdaşlaşması, batılı olmayan toplumların gelişmelerinde evrensel bir yer tutmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Türk tarihinin bir safhası olmaktan çıkıp, yeni bağımsızlığını kazanan ülkeler için, politik sistem olarak doğu ve batı rejimleri arasında önemli bir alternatif olarak değerlendirilmiştir. Bu niteliği ile Türk çağdaşlaşması, Türkiye sınırlarını aşmış, kıt'alara mal olmuş evrensel bir nitelik taşımaktadır, bağımsız olmak ve kalmak isteyen milletler için, paha biçilmez bir ışıklı yol niteliğindedir.

Kaynaklar

ATATÜRK, Mustafa Kemal; "ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri", c.V, Ankara, 1972.

BERKES, Niyazi; "Türkiye'de Çağdaşlaşma", Ankara, 1973.

ÇAYCI, Abdurrahman; "ATATÜRK ve Çağdaşlaşma", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.

İLHAN, Suat; "Türk Çağdaşlaşması", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.

İNALCIK, Halil; "Türkiye'nin Modernleşmesi", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.

TURAN, Şerafettin; "ATATÜRK'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar", Ankara, 1982.